

บทบรรณาธิการ

EDITORIAL

แนวคิดบางประการในการพัฒนาสังคม

I.

ถ้าเราจะพิจารณาสังคมมนุษย์ที่มีอยู่ในโลกปัจจุบันนี้ทั้งหมดแล้วนำเอามาแยกแยะเพื่อจัดลำดับตามแนวคิดทางด้านมานุษยวิทยาภาควัฒนธรรม (Cultural Anthropology) เราก็อาจจะแบ่งสังคมมนุษย์ออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ ด้วยกัน กลุ่มแรกอาจเรียกได้ว่าเป็นกลุ่มสังคมแบบ “ล้าหลัง” (Primitive) หรือที่นักมานุษยวิทยาบางท่านนิยมเรียกว่า “สังคมชาตวิวงศ์” (tribal society) ซึ่งในตอนหลังๆ นี้มีบางท่านเรียกชื่อสังคมแบบเดียวกันว่า “สังคมไม่รู้หนังสือ” (preliterate society) สังคมแบบนี้มักจะเลี้ยงตัวเองได้โดยไม่ใคร่มีการติดต่อกับสังคมภายนอกมากนัก มีคนในสังคมจำนวนน้อยและมักจะรู้จักกันหมดทุกคน สังคมมักจะตั้งอยู่โดยโดดเดี่ยว การประกอบอาชีพของคนส่วนมากหากไม่ล่าสัตว์ จับปลาหาของป่าก็มีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์บ้างเล็กน้อย ในสังคมแบบนี้การค้าขายและแลกเปลี่ยนทรัพย์สินกันยังไม่ใคร่จะมีอยู่ ส่วนมากแล้วก็แทบจะไม่รู้จักกันเสียด้วยซ้ำ วิถีชีวิตของคนในสังคมส่วนใหญ่มักจะผูกพันอยู่กับธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมซึ่งผู้คนรับถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และมีการปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีเดิมของสังคมอย่างเคร่งครัด ผู้ใดประพฤติตนออกนอกกลุ่มนอกทางมักจะได้รับการลงโทษจากผู้มีอำนาจในสังคมอย่างรุนแรง ภายในสังคมซึ่งมีภาวะเช่นนี้ ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ จะเป็นไปได้อย่างเชื่องช้าและลำบากมากเพราะคนส่วนมากในสังคมไม่นิยมความเปลี่ยนแปลง ปัจจุบันนี้ สังคมแบบนี้ยังมีเหลืออยู่กระเซ็นกระสายทั่วไปตามส่วนต่างๆ ของโลก ส่วนมากมักจะอยู่ตามชายแดนของประเทศต่างๆ หรือไม่ก็ในดินแดนที่อารยธรรมสมัยใหม่ยังแผ่กระจายเข้าไปไม่ถึง ถ้าจะนับจำนวนสมาชิกของคนในสังคมแบบนี้ที่มีอยู่รวมกันทั้งหมดแล้วเปรียบเทียบกับจำนวนคนในสังคมแบบอื่นซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปแล้ว ก็จะปรากฏว่าจำนวนคนในสังคม “ล้าหลัง” นี้มีอยู่เป็นจำนวนน้อย แต่

แทนที่จะนับจำนวนคน ถ้าเรานับจำนวนของสังคมประเภทนี้ทั้งหมดแล้วเปรียบเทียบกับจำนวนสังคมแบบอื่น เราก็คงพบว่าสังคม "ล้าหลัง" นั้นยังมีจำนวนค่อนข้างมากทีเดียวในปัจจุบันนี้

สังคมแบบที่สอง เรามักจะนิยมเรียกกันว่า "สังคมชาวบ้าน" (folk society) หรือ "สังคมชาวบ้านนา" (peasant society) สังคมชาวบ้านหรือสังคมชาวบ้านนาลักษณะสำคัญโดยย่อคือ ผู้คนในสังคมแบบนี้ยึดถืออาชีพเกษตรกรรมโดยเฉพาะการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เป็นวิถีชีวิต ที่ว่าเป็นวิถีชีวิตนั้นหมายถึงว่า ผู้คนในสังคมแบบนี้ไม่อาจจะมองเห็นอาชีพอื่นใดที่เหมาะสมกับตน เหมือนกับอาชีพเกษตรกรรมและมักจะคิดว่าไม่อาจดำรงชีพอยู่ได้หากไม่ได้ทำไร่ทำนาหรือเลี้ยงสัตว์ ฉะนั้น ไม่ว่าจะได้พืชผลมากหรือน้อยเพียงใดก็ตาม พวกเขาจะยังคงยึดถือเกษตรกรรมเป็นอาชีพของตนอยู่ตลอดไป นอกจากนี้ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านและญาติพี่น้องในสังคมแบบนี้ จะเป็นไปอย่างแน่นแฟ้นมาก การร่วมมือกันในบ้านต่าง ๆ มักจะเป็นไปเนื่องจากความรักใคร่ชอบพอบุคคลเป็นส่วนตัวและเป็นไปคามวงศาญาติเป็นส่วนใหญ่ คติที่ว่า "สายเลือดย่อมมีความเข้มข้นกว่าสายน้ำ" และ "ไต่ยอมดีกว่าขี่" ยังเป็นที่ยึดถือกันอย่างจริงจังอยู่ทั่วไป ตามปรกติแล้วผู้คนในสังคมชาวบ้านมักไม่ใคร่นิยมความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว มักจะยกย่องอาชีพทางเกษตรกรรมว่ามีคุณค่าเหนือกว่าอาชีพอื่น ๆ และมักจะมองเห็นว่าอาชีพทางค้าขายเป็นอาชีพที่ไม่ใคร่จะมีศีลสัตย์ ทั้งนี้เพราะชาวบ้านนามักจะได้รับผลกระทบมาอยู่เสมอว่า พ่อค้านั้นหากไม่คดโกงซึ่งหน้าก็มักจะเอาเปรียบพวกเขา

สิ่งที่ทำให้สังคมชาวบ้านแตกต่างจากสังคมไม่รู้หนังสือในประการที่สำคัญก็คือว่า สังคมชาวบ้านนั้นมักมีการติดต่อพึ่งพิงอยู่กับสังคมเมือง (ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป) อยู่ในระดับที่ใกล้ชิดกว่าสังคมล้าหลัง ในสังคมชาวบ้านมีการค้าขายและแลกเปลี่ยนผลิตภัณฑ์ระหว่างกันมากกว่าที่จะมีปรากฏอยู่ในสังคมล้าหลัง นอกจากนี้สังคมบ้านนามักจะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ใหญ่กว่า อันได้แก่ประเทศชาติ (nation) คนในเมืองและคนในท้องไร่ท้องนาแม้ว่าจะมีวิธีการมองโลกไม่ใคร่ตรงกัน แต่ส่วนมากมักจะปรากฏว่าเป็นคนเชื้อชาติเดียวกันอยู่เสมอ ผิดกับคนในสังคมชาติวงศ์ ซึ่งสมาชิกของแต่ละสังคมจะแตกต่างกันออก

ไปทั้งภาษา เชื้อชาติ และประเพณี ซึ่งในทางมานุษยวิทยามักจะนิยมเรียกว่าเป็น "กลุ่มชาติพันธุ์" (ethnic groups) ต่าง ๆ

ข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับสังคมชาวบ้านนาอีกประการหนึ่งก็คือว่าปัจจุบันนี้ ประชากรส่วนใหญ่ของโลกยังอาศัยอยู่ในสังคมแบบนี้ จำนวนมากที่สุดอยู่ในทวีปเอเชีย นอกจากนั้นก็อยู่ในประเทศต่าง ๆ ในทวีปอเมริกาใต้ อเมริกากลาง ยุโรปตะวันออก และแอฟริกา ไม่ว่าจะอยู่ในส่วนใดของโลกก็ตาม ชาวบ้านนาในโลกปัจจุบันมักจะเผชิญกับความจริงแห่งชีวิตร่วมกันอยู่ประการหนึ่ง คือว่า พวกเขาเริ่มรู้สึกว่ามีวิถีชีวิตดั้งเดิมของพวกเขาเริ่มจะสั่นคลอนมากขึ้นทุกที ศัตรูอันร้ายกาจที่คุกคามความสงบสุขของพวกเขาในปัจจุบันก็ได้แก่ความยากจนและความคับแค้น ซึ่งพวกเขาไม่เคยประสบมาก่อนเลยในอดีต อันที่จริงมิใช่ว่าชาวบ้านนาจะไม่เคยพบกับความยากจนและความคับแค้นมาก่อนก็หาไม่ได้ หากแต่ว่าความยากจนและความคับแค้นที่ชาวบ้านนาเผชิญมาในอดีตมีลักษณะ ผิดกับความยากจนและคับแค้นที่พวกเขากำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน แต่ก่อนนั้น หากธรรมชาติไม่อำนวยผลิตผลในทางเกษตรได้รับความเสียหาย ชาวไร่ชาวนาก็เผชิญกับความยากจนและคับแค้นกันทั่วไป ใคร ๆ ก็รู้สึกเช่นนั้นและต่างก็เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันทรัพย์สินที่พอจะมีหรือที่เก็บออมไว้ให้แก่กันและกัน การช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกันมีอยู่ทั่วไปในสมัยก่อน และนอกจากนั้นที่คนสำหรับจะทำมาหากินก็มีอยู่ค่อนข้างมากเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนชาวไร่ชาวนา แต่ความยากจนและความคับแค้นในปัจจุบันมีภาวะบีบคั้นจิตใจและอารมณ์ของชาวบ้านนามากยิ่งกว่าในสมัยใดที่เคยผ่านมา ชาวบ้านนาเป็นอันมากต้องถูกบังคับให้ละทิ้งที่นา ต้องเปลี่ยนสภาพจากเจ้าของนาเป็นผู้เช่านา ทำนาได้ผลิตผลมาก็ต้องเอาไปใช้หนี้สินเขาหมด ผลก็คือว่าชาวนาจำนวนไม่น้อยที่ไม่มีอาหารพอรับประทาน ไม่มีเพื่อนบ้านจะเหลียวแลช่วยเหลือได้ ชาวบ้านนาบางคนก็ร่ำรวยขึ้นก็ไม่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เหมือนแต่ก่อน ส่วนผู้ที่ยากจนด้วยกันก็มิรู้จะหันหน้าไปพึ่งใคร ครั้นจะเปลี่ยนอาชีพก็ไม่อาจทำได้เพราะตั้งแต่เกิดมาไม่เคยทำอย่างอื่นใด นอกจากทำไร่ทำนาและเลี้ยงสัตว์ วิถีชีวิตของชาวบ้านนาในโลกปัจจุบันจึงเป็นวิถีชีวิตที่ต้องการความเปลี่ยนแปลง ต้องการความช่วยเหลือจากเพื่อนร่วมชาติที่อยู่ในสังคมอีกแบบหนึ่ง คือสังคมเมือง

สังคมเมือง (urban society) คือสังคมแบบสุดท้ายที่มุ่งจะกล่าวถึง ณ ที่นี้ หากจะมองในแง่วิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ เราก็อาจจะกล่าวได้ว่าสังคมเมืองนั้นเป็นสังคมที่พัฒนาขึ้นมาในระยะหลังที่สุด เมืองเก่าแก่ที่ปรากฏอยู่ใน อียิปต์ใน สมัยก่อน ราชวงศ์ (predynastic period) อาจมีกำเนิดมาประมาณ 4,000 ปีก่อนคริสตกาล สังคมเมืองกำเนิดขึ้นมาเนื่องจากการแบ่งงานกันทำตามความถนัดเฉพาะอย่าง (specialization) มากขึ้น และวิธีการผลิตอาหารได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น คือสามารถผลิตได้เกินกว่าความต้องการบริโภคของผู้ผลิต การแผ่ขยายตัวของการค้าขายและการช่างฝีมือก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้มีเมืองต่างๆ เกิดขึ้น ข้อที่น่าสังเกตบางประการเกี่ยวกับสังคมเมืองก็คือว่า คนที่อยู่ในเมืองนั้นส่วนมากจะไม่ประกอบอาชีพในการผลิตอาหารโดยตรง แต่จะประกอบอาชีพในทางให้บริการรับจ้าง ช่างฝีมือ และอื่น ๆ ต่อมาเมื่อกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ได้ก้าวหน้ามากขึ้นส่งผลให้มีการปรับปรุงวิธีการผลิตในทางเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และการช่างต่างๆ เพิ่มมากขึ้น สังคมเมืองก็ยิ่งมีความเจริญรุ่งเรืองมากขึ้น ผู้คนซึ่งแต่เดิมมาเคยอยู่ในชนบทก็อพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพแขนงต่างๆ ในเมืองมากขึ้น ปัจจุบันนี้เราจะเห็นว่าเมืองขนาดใหญ่ ซึ่งมีพลเมืองประมาณหนึ่งล้านคนขึ้นไปมากมายหลายแห่งในโลกทั้งในยุโรป อเมริกา เอเชีย และแอฟริกา

แม้ว่าสังคมเมืองได้มีกำเนิดขึ้นมาหลายพันปีแล้วก็ตาม แต่เมืองขนาดใหญ่ นั้นเพิ่งจะปรากฏขึ้นมาเมื่อประมาณร้อยกว่าปีมานี้เอง ส่วนมากแล้วก็เกิดขึ้นภายหลังการปฏิวัติทางอุตสาหกรรมแทบทั้งสิ้น ฉะนั้น ประสพการณ์ของคนในเรื่องการอยู่ร่วมกันในเมืองขนาดใหญ่จึงนับว่าเป็นสิ่งที่ค่อนข้างใหม่อยู่มากทีเดียว วิถีชีวิตในเมืองใหญ่นั้นย่อมจะมีอะไรแตกต่างไปกว่าความเป็นอยู่ของคนในเมืองเล็กๆ อยู่ไม่น้อย อย่างน้อยที่สุดความรู้สึกที่ว่าคนอาจทำอะไรๆ ได้โดยคนไม่สังเกต (sense of anonymity) ก็มีอยู่ในเมืองขนาดใหญ่มากกว่าในเมืองขนาดเล็ก นอกจากนั้นในเมืองขนาดใหญ่ยังมีการแบ่งแยกประชากรออกไปตามอาชีพ ชาติพันธุ์ (ethnic) และความสนใจร่วมกันในบางประการได้อีกมาก ด้วยเหตุนี้ลักษณะของวัฒนธรรมในเมืองใหญ่ๆ จึงมักจะแบ่งออกเป็น "วัฒนธรรมย่อย" (sub-cultures) ต่างๆ มากมาย

ไม่ว่าจะเป็นเมืองขนาดใหญ่หรือขนาดเล็กก็ตาม การดำรงชีพของคนในสังคมเมืองนั้นย่อมต้องพึ่งพิงอยู่อย่างใกล้ชิดกับสังคมชาวบ้านในประการสำคัญที่ว่า อาหารที่คนในสังคมเมืองใช้รับประทานอยู่ทุกวันนี้ได้มาจากท้องไร่ท้องนาเสียเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะถึงได้กล่าวแล้วว่าคนในสังคมเมืองนั้นส่วนใหญ่มิได้ประกอบอาชีพในทางเกษตรกรรม ยิ่งในเมืองขนาดใหญ่ที่มีผู้คนจำนวนมากแล้ว ความต้องการผลิตผลทางเกษตรกรรมโดยเฉพาะจำพวกอาหารก็ยิ่งมีมากขึ้นตามลำดับ ในทางกลับกันสังคมชาวบ้านก็พึ่งพิงอยู่กับสังคมเมืองในประการสำคัญที่ว่าชาวบ้านย่อมได้รับสินค้าประเภทอุตสาหกรรมจากสังคมเมืองอยู่เสมอ อย่างน้อยสินค้าจำพวกเสื้อผ้า ยารักษาโรค และเครื่องมือเครื่องใช้ในทางเกษตรหลายอย่าง ปัจจุบันนี้ชาวบ้านมักจะอาศัยซื้อหาเอาจากพ่อค้าต่าง ๆ แทบทั้งสิ้น

การที่สังคมเมืองและสังคมชาวบ้านต้องเข้ามาติดต่อกันมากขึ้นกว่าเดิมนั้น น่าจะเป็นเพราะการขยายตัวของระบบการค้าและอุตสาหกรรมต่าง ๆ นั้นเอง แต่ก่อนนี้เมื่อการค้ายังไม่แพร่หลายเข้าไปในชนบท ชาวบ้านมักจะผลิตสิ่งของต่าง ๆ ที่จำเป็นแก่การดำรงชีพของพวกเขาขึ้นมาเองโดยใช้เวลาที่ว่างจากการผลิตอาหารมาทำการ ทอผ้า จักสาน และทำเครื่องปั้นดินเผาต่าง ๆ ยารักษาโรคก็อาจหาเอาจากสมุนไพรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในป่าหรือไม้ก็ใช้เวทย์มนต์คาถาจากหมอผีหรือพระช่วยรักษาให้บ้าง อาคารบ้านเรือนก็ใช้ไม้ที่ตัดเอามาจากป่าในฤดูแล้งที่ว่างจากทำไร่ทำนา เป็นต้น แต่ปัจจุบันนี้ เนื่องจากวิธีการผลิตแบบเป็นกลุ่มเป็นก้อน (mass production) จากโรงงานอุตสาหกรรมได้ช่วยทำให้ต้นทุนในการผลิตต่ำลงพอที่ชาวบ้านธรรมดาจะหาซื้อสินค้าต่าง ๆ ได้โดยไม่ลำบากนัก ชาวไร่ชาวนาปัจจุบันจึงละเลยต่อการผลิตภายในครอบครัวของตนเสียเป็นส่วนใหญ่หันมาซื้อหาเอาจากพ่อค้าต่าง ๆ โดยอาศัยรายได้จากการขายผลิตผลทางเกษตรกรรมของตนเป็นสำคัญ อันเป็นการเปลี่ยนจาก "เศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง" (Subsistent economy) มาสู่ "เศรษฐกิจตลาด" (Market economy) คือ แทนที่จะผลิตอาหารไว้สำหรับรับประทานในครอบครัวดังแต่ก่อน ชาวไร่ชาวนาก็เปลี่ยนเป็นผลิตเพื่อขายโดยหวังจะได้เงินซึ่งได้จากการขายผลิตผลของตนนั้นไปซื้อสินค้าจำเป็นอื่น ๆ ซึ่งตนผลิตไม่ได้หรือผลิตไม่ไหว ภายใต้ภาวะการณ์เช่นนี้ หากชาวบ้านผลิตพืชผลได้มากและขายได้ราคาก็ดีมีกำไร การดำรงชีพของพวกเขาก็ย่อมจะดีขึ้นกว่าเดิม

อย่างไม่มีปัญหาเพราะพวกเขาจะหาซื้อสินค้าต่าง ๆ ได้มากขึ้น มีความสะดวกสบายในการดำรงชีพมากขึ้น

แต่ข้อเท็จจริงที่ปรากฏมิได้เป็นไปดังกล่าว เพราะชาวบ้านจำนวนมากไม่น้อยต้องยากจนลง ต้องเสียที่นากลายเป็นลูกจ้างในไร่นา หรือผู้เช่านาที่ขาดอนาคตและความหวัง มีองค์ประกอบหลายประการที่น่าชาวไร่ ชาวนาไปสู่สภาพดังกล่าว ประการแรกอาจจะเนื่องมาจากสภาพของสินค้าในทางเกษตรที่ย่อมมีราคาขึ้นลง ชวบฮาบอยู่เสมอตามฤดูกาล ก็ถ้าผลิตได้มากเกินไปราคาก็ตก ฉะนั้น แทนที่ชาวบ้านจะได้ประโยชน์จากการผลิตจำนวนมาก กลับเสียประโยชน์โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของภาวะเศรษฐกิจแบบตลาด ซึ่งยังเป็นของใหม่ที่ชาวบ้านยังจะต้องเรียนรู้อีกมาก นอกจากนั้น การถูกเอารัดเอาเปรียบในเชิงการค้า การทำสัญญาซื้อขายต่าง ๆ ย่อมมีผลโดยตรงที่ทำให้ชาวบ้านต้องยากจนลง และมีผลกระทบส่งให้ชาวบ้านมองเห็นว่าพ่อค้าและผู้ประกอบอาชีพในเมืองในถิ่นต่าง ๆ พวกนี้เอารัดเอาเปรียบแสวงหาผลประโยชน์จากพวกตนโดยไม่มีศีลสัตย์

มีอยู่บ้างเหมือนกันที่ชาวไร่ชาวนาได้ละทิ้งชนบทเข้ามาแสวงหาโชคกลางในเมืองส่วนมากมักจะเป็นเด็กหนุ่มมากกว่าคนที่สูงอายุแล้ว คนหนุ่มชาวบ้านที่เข้ามาในเมืองเพื่อประกอบอาชีพในทางรับจ้างต่าง ๆ นั้นย่อมถือได้ว่าเป็นพวกคนงานที่ไร้ฝีมือ (unskilled labor) และมักจะหางานที่ดี ๆ ไม่ใคร่ได้ มักจะเข้ามาอาศัยอยู่ในแหล่งเสื่อมโทรมและมักจะกลายเป็นปัญหาของสังคมเมืองต่อไปอีกไม่มากนักน้อยส่วน หญิงสาว ชาวบ้านนาหากเข้ามาในเมืองก็มักจะถูกหลอกลวงไปประกอบอาชีพในทางไม่ดีไม่งามเสมอและก็มักจะกลายเป็นปัญหาของสังคมเมืองต่อไปอีกเช่นกัน สำหรับคนที่มีอายุมากแล้วย่อมยากที่จะเปลี่ยนอาชีพ แม้จะยากจนเพียงไรก็จะต้องอาศัยทำมาหากินอยู่กับท้องไร่นาท้องนาตลอดไป - และในขณะเดียวกันก็ได้แต่รำพึงรำพันถึงความลำบากแค้นของคนด้วยความสิ้นหวัง สายตาที่มองดูชาวเมืองและผู้มีอันจะกินต่าง ๆ จึงมักจะเป็นไปด้วยความแค้นเคืองและอิจฉาริษยาและมักจะประณามว่าคนสมัยใหม่ดีแต่เอาเปรียบคนอื่น เห็นแก่ตัวและไม่มีความเมตตา กรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ ในขณะเดียวกันก็รำลึกถึงวันแห่งความหลังเมื่อครั้งตนยังเป็นหนุ่มสาวอยู่ซึ่งผู้คนในสมัยนั้นมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความเมตตา กรุณาแก่ผู้ยากไร้ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ฯลฯ

ความสัมพันธ์อีกประการหนึ่งระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชาวบ้านซึ่งประกอบเป็นประเทศชาติเดียวกันก็ได้แก่อัตราส่วนของประชากรที่อยู่ในเมืองกับประชากรที่อยู่ในชนบทหรือในสังคมบ้านนามักจะเป็นปฏิภาคโดยตรงกับ อัตราความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของแต่ละประเทศ กล่าวคือ หากปรากฏว่ามีประชากรอยู่ในเมืองและประกอบอาชีพทางอุตสาหกรรม ธุรกิจและการให้บริการต่างๆ ในอัตราที่สูงกว่าจำนวนประชากรที่อยู่ในท้องไร่ท้องนา และประกอบอาชีพในทางเกษตรกรรมแล้วประเทศนั้นมักจะมีภาวะทางเศรษฐกิจที่ก้าวหน้ากว่าประเทศที่มีประชากรส่วนใหญ่ยังเป็นชาวบ้าน ดังเราจะเห็นได้ว่าประเทศต่างๆ ในยุโรปตะวันตกและอเมริกาเหนือ นั้น จำนวนผู้มีอาชีพทางเกษตรกรรมได้ลดน้อยลงไปทุกที โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาปัจจุบันดูเหมือนจะมีชาวนาอยู่เพียงสิบกว่าเปอร์เซ็นต์ของอัตราประชากรทั้งประเทศเท่านั้น แม้แต่ประเทศญี่ปุ่นปัจจุบันจำนวนผู้ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมก็มีอยู่เพียงประมาณ 36 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งประเทศเท่านั้น การขยายตัวของเมืองต่างๆ กิจกรรมทางอุตสาหกรรม ช่างฝีมือ ธุรกิจและบริการต่างๆ ย่อมมีส่วนช่วยดึงดูดแรงงานจากท้องไร่ท้องนาเข้ามาสู่สังคมเมืองเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ในขณะเดียวกันแม้ว่าจำนวนผู้ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมจะลดน้อยลง แต่ผลิตผลทางเกษตรของประเทศที่มีภาวะเศรษฐกิจก้าวหน้าก็กลับเพิ่มขึ้น เนื่องจากการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตโดยใช้วิทยาศาสตร์เข้าช่วย

ส่วนในประเทศที่ภาวะเศรษฐกิจยังด้อยพัฒนานั้น อัตราของประชากรที่อยู่ในท้องไร่ท้องนาและหาเลี้ยงชีพในทางเกษตรกรรมนั้นมีอยู่สูงกว่าจำนวนประชากรที่อยู่ในเมืองเป็นอันมาก ดังเช่นในประเทศไทยปัจจุบันปรากฏว่ามีคนไทยอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ ในชนบทประมาณ 80 กว่าเปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด คนไทยเหล่านี้เราอาจเรียกได้ว่าเป็นชาวบ้านเป็นส่วนใหญ่เพราะยึดอาชีพการทำนาเป็นวิถีชีวิตมากกว่าที่จะถือว่าการประกอบธุรกิจเพื่อมุ่งแสวงกำไร สภาพความเป็นอยู่ของคนตามท้องไร่ท้องนาของไทยเรามีความแตกต่างจากสภาพความเป็นอยู่ของคนไทยในสังคมเมืองอย่างมากมาย ทั้งที่ทราบกันแล้วว่า ในหมู่บ้านต่างๆ นั้นยังไม่มีไฟฟ้า ไม่รู้จักน้ำประปา ไม่มีแพทย์แผนปัจจุบัน การติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอกเป็นไปอย่างเชื่องช้ามาก ทั้งนี้ผิดกับชาวชนบทญี่ปุ่นซึ่งนอกจากจะมีไฟฟ้า น้ำประปาอย่างทั่วถึงแล้ว ครอบครัวชาวนาหนึ่งครอบครัวในสี่ครอบครัวมีโทรทัศน์ใช้กัน

ทั่วไป (ในปี ค.ศ. 1960) ชีวิตในเมืองกับในชนบทของประเทศญี่ปุ่นจึงไม่มีใครมีความแตกต่างกันมากนัก ภาวะการณเช่นเดียวกันนี้มักจะมียู่ทั่วไปในประเทศที่การพัฒนาเศรษฐกิจได้ก้าวหน้าไปเต็มที่แล้ว

ถ้าเราจะกล่าวอย่างง่าย ๆ เพื่อให้มองเห็นภาพชัดเจนขึ้น เราก็อาจจะกล่าวได้ว่า สังคมที่ภาวะเศรษฐกิจก้าวหน้านั้นเราอาจจะรวมเรียกได้ว่า "สังคมอุตสาหกรรม" ส่วนสังคมที่ภาวะเศรษฐกิจยังไม่พัฒนาเต็มที่หรือ "กำลังพัฒนา" นั้น ส่วนมากเป็น "สังคมเกษตรกรรม" และสังคมที่ภาวะเศรษฐกิจไม่พัฒนาเลยนั้นเราอาจจะเรียกได้ว่าเป็นสังคม "ล่าสัตว์" สังคมทั้งสามแบบนี้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่พอสมควรตลอดมา โดยเฉพาะถ้ามองในแง่วิวัฒนาการของสังคมมนุษย์แล้ว นักมานุษยวิทยาซึ่งสนใจในแง่วิวัฒนาการมักจะมีความเห็นพ้องต้องกันว่า สังคม "ล่าสัตว์" นั้นเป็นสังคมแบบแรกที่เกี่ยวที่มนุษย์ชาติได้มีพัฒนาการร่วมกันมาตั้งแต่คนเริ่มมีสภาพเป็นคนอย่างเต็มที่เมื่อประมาณ 25,000 ปีมาแล้ว ส่วนสังคมเกษตรกรรมนั้นเป็นผลของวิวัฒนาการที่สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตและความก้าวหน้าในทางวิทยาการต่าง ๆ เพิ่มขึ้นมาอีกช่วงหนึ่ง คือ แทนที่คนจะฆ่าแต่ออกล่าสัตว์ ตกปลา และหาของป่ามาไว้เป็นอาหารสำหรับรับประทาน คนก็เริ่มรู้จักเอาสัตว์มาเลี้ยงไว้สำหรับฆ่ากินเมื่อต้องการโดยไม่ต้องไปไล่จับเอาทุกราวไป นอกจากนั้นก็รู้จักเอาพืชชนิดที่กินได้มาปลูกแทนการที่ต้องออกไปเที่ยวหาเก็บเอาตามป่าตามดงตั้งแต่ก่อน การทำไร่ทำนาและการเลี้ยงสัตว์ได้เริ่มเข้ามาสู่วิถีชีวิตของมนุษย์เป็นเวลาประมาณ 10,000 ปีมาแล้ว แม้กระนั้นปัจจุบันนี้คนส่วนใหญ่ในโลกก็ยังยึดเอาเกษตรกรรมเป็นวิถีชีวิตอยู่เช่นเดิม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาบ้างเกี่ยวกับเกษตรกรรมในประเทศที่กระบวนการทางวิทยาศาสตร์แพร่หลายแล้วก็ได้แก่การใช้ประโยชน์จากวิทยาศาสตร์เข้าช่วยปรับปรุงวิธีการเพิ่มผลผลิตรวมทั้งการรักษาคุณภาพทางอาหารของผลิตผลในทางเกษตรกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

ส่วนสังคมอุตสาหกรรมนั้นเป็น ผลของวิวัฒนาการ ระยะที่สามของสังคมมนุษย์ และเป็นประสพการณ์ใหม่สำหรับมนุษยชาติที่เกี่ยวก็ว่าได้ ผลิตผลทางเกษตรกรรมซึ่งเหลือกินเหลือใช้จากท้องไร่ท้องนาได้ถูกส่งเข้ามาเลี้ยงคนในเมือง ซึ่งประกอบอาชีพ ทางอุตสาหกรรมและอื่น ๆ การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดในปัจจุบันได้ส่งผลให้มีการ คัดต่อค้าขายกันอย่างกว้างขวางทั่วไปในโลก สินค้าทางเกษตรกรรมจากซีกหนึ่งของโลกได้ถูกส่ง

ไปยังอีกซีกหนึ่งของโลกเพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าทางอุตสาหกรรมบางอย่าง ในภาวะเศรษฐกิจแบบปัจจุบันสิ่งที่มองเห็นได้ชัดก็คือว่าผู้ผลิตในสังคมเกษตรกรรมนั้นเสียเปรียบผู้ผลิตในสังคมอุตสาหกรรมและชาวไร่ชาวนาซึ่งส่วนมากยังใหม่ต่อการดำรงชีพแบบผลิตเพื่อขายย่อมจะเสียเปรียบชาวเมืองพ่อค้าเป็นอันมาก และนี่เองเป็นเหตุสำคัญประการหนึ่งที่กำลังบีบบังคับจิตใจชาวบ้านนาอยู่ตามสังคมบ้านนาในส่วนต่าง ๆ ของโลกในปัจจุบัน

เมื่อเมืองขยายตัวขึ้น ผู้คนที่อยู่อาศัยในเมืองต่าง ๆ ก็เพิ่มจำนวนมากขึ้น การที่จะเป็นเช่นนั้นได้ก็ย่อมหมายความว่า อาชีพต่าง ๆ ในเมืองนั้นมีอยู่มากพอสำหรับคนจำนวนมาก และแหล่งอาชีพที่ต้องการคนมากก็คงไม่มีงาน ประเภทอื่นใดเหมาะกว่าอุตสาหกรรม ดังนั้นจึงเป็นแนวโน้มของประเทศต่าง ๆ ที่ยังอยู่ในระบบสังคมแบบเกษตรกรรมในอันที่จะพยายามหาทางพัฒนาอุตสาหกรรมขึ้นในประเทศของตนอย่างรวดเร็วที่สุด เพื่อที่จะได้ดึงดูดแรงงานจากท้องไร่ท้องนามีอยู่อย่างเหลือเฟือให้เข้ามาประกอบการผลิตในเมืองต่อไป แต่สิ่งเหล่านี้มิใช่จะทำได้สำเร็จโดยง่าย เพราะลักษณะของการทำงานแบบอุตสาหกรรมนั้นแตกต่างจากการทำงานในท้องไร่ท้องนาอย่างมากมาย แนวคิด คตินิยม และการมองโลกของชาวบ้านนานั้นเป็นสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดอบรมพร่ำสอนกันมานานหลายชั่วอายุคน การที่จะสลัดทิ้งแล้วหันมาคิด นิยม และมองโลกแบบคนเมืองที่ประกอบการอุตสาหกรรมนั้นเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องใช้เวลาในการปรับตัวปรับใจและเรียนรู้อีกนาน และจากประสบการณ์ที่ผ่านมา ก็มักจะพบว่ามิใช่น้อยที่ปรับตัวปรับใจไม่ได้ ผลสุดท้ายต้องหันหลังกลับไปหาท้องนาตามเดิม

ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่พ้นสำหรับชาวบ้านนาบางส่วนในประเทศเกษตรกรรมปัจจุบันที่จะต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนอย่างแน่นอน เพราะประเทศเกษตรกรรมส่วนใหญ่ในโลกได้เริ่มตระหนักแล้วถึงความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาอุตสาหกรรมขึ้นมาในประเทศของตนให้ได้ไม่ว่าจะโดยวิถีทางใดก็ตาม (ทางเลือกในเรื่องนี้ที่ใหญ่ ๆ ก็มีอยู่เพียงสองทาง คือ ถ้าไม่ใช้วิธีโน้มหน้าชักหน้าตามแบบประชาธิปไตยก็อาจใช้วิธีบังคับรุนแรงตามแบบคอมมิวนิสต์) เพราะทุกประเทศต้องการก้าวไปข้างหน้า ต้องการเห็นประเทศของตนมีความเจริญรุ่งเรืองเทียมทันกับประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลาย นักการเมืองหรือชนชั้นปกครองของแต่ละประเทศจึงย่อมพยายามหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อนำประเทศของตนไปสู่ความ

สมบูรณ์ทางเศรษฐกิจและความเสมอภาคในทางการเมืองระหว่างประเทศโดยมีแผนยานุภาพ
 หนุนหลัง ข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ย่อมเป็นเครื่องสนับสนุนให้เห็นที่อยู่แล้วว่า
 การแข่งขันกันระหว่างประเทศนั้นมิอยู่ในอัตราที่สูงมาก แม้ว่าจะมีการร่วมมือกันอยู่มากใน
 หลายกิจการ ระหว่างประเทศที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองคล้ายคลึงกันก็ตาม ชาวบ้านนา
 ของบางประเทศที่รับเอาวิธีการพัฒนาเศรษฐกิจแบบคอมมิวนิสต์มาใช้นั้นมิได้อยู่ไม่น้อยที่ได้
 รับเคราะห์กรรมอย่างน่าสมเพชเวทนา เช่นชาวนาของรัสเซียในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของการ
 ปฏิวัติต้องสูญเสียชีวิตไปทั้งหลายล้านคน เพราะการที่ไม่ยอมหรือไม่อาจเปลี่ยนวิถีชีวิตของ
 ตนให้เป็นไปตามความต้องการของเจ้าหน้าที่ของรัฐในสมัยนั้น และในทำนองเดียวกันชาว
 บ้านนาของประเทศจีนบนแผ่นดินใหญ่ที่กำลังเผชิญชะตากรรมแบบเดียวกับที่ชาวนานา
 รัสเซียได้รับมาแล้วในอดีต

สำหรับประเทศเกษตรกรรมที่เลือกแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจตามอุดมการณ์
 ประชาธิปไตยนั้น ชาวนานาย่อมจะได้รับเคราะห์กรรมในความเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตน้อย
 กว่า แม้ว่าบางส่วนจะยากจนลงเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์และถูกเอารัดเอาเปรียบในกันต่าง ๆ
 แต่ก็ยังคงรอดชีวิตอยู่ได้และยังมีโอกาสที่จะปรับตัวปรับใจให้เข้ากับภาวะการณ์อย่างใหม่ได้
 อยู่ กุญแจสำคัญที่จะไขไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจตามระบอบประชาธิปไตย
 ประการหนึ่งย่อมอยู่ที่การสร้างระบบติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพระหว่างชาวเมืองกับชาว
 บ้านนา ระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับราษฎรธรรมดาสามัญทั่วไป และพยายามสร้างระบบ
 การบริหารงานที่มีประสิทธิภาพสามารถควบคุมหรือจำกัดการเอารัดเอาเปรียบต่าง ๆ ให้น้อย
 ลง ไม่ว่าจะเป็นการคอร์รัปชันหรือแสวงหาประโยชน์จากการรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชาวนานา
 ก็ตาม คู่มือจะมีข้อความจริงที่น่าคิดอยู่ประการหนึ่งที่ว่า ถ้าสังคมใดปล่อยให้มีการคดโกง
 เอารัดเอาเปรียบกันมากยิ่งขึ้น โอกาสที่สังคมนั้นจะพบกับการต่อต้านที่รุนแรง ซึ่งอาจจะมาจาก
 พลังต่าง ๆ ภายในสังคมนั่นเอง หรือภายนอกสังคมก็ย่อมจะมีมากขึ้น การปฏิวัติในฝรั่งเศส รัสเซีย
 คิวบา และแม้แต่ในดินแดนใหญ่ของจีนนั้น ย่อมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงความเสื่อมโทรม
 ของการปกครองในระบบเดิมที่ขาดประสิทธิภาพ ปล่อยให้มีการคดโกงและมีการเอารัดเอา
 เปรียบประชากรส่วนใหญ่ของประเทศมากเกินไปนั่นเอง

ปัจจุบันนี้ผู้บริหารมักจะเฟื่องเลี้ยงโดยเฉพาะแก่การพัฒนาเศรษฐกิจ แต่ถ้ามองในแง่ของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาแล้วการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นย่อมถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคมนั่นเอง และโดยนัยนี้การพัฒนาเศรษฐกิจย่อมจะไม่พบความสำเร็จหากว่าไม่มีการปรับปรุงกลไกต่างๆ ของสังคมให้เปลี่ยนแปลงคล่องตัวกันไปด้วยในขณะเดียวกัน ภาวะเศรษฐกิจของแต่ละประเทศย่อมเป็นผลสะท้อนให้เห็นถึงสภาพของสังคมภายในประเทศนั้นได้เป็นอย่างดี ถ้าเรารู้จักมอง ภายในสังคมซึ่งมีความขัดแย้งกันเป็นอย่างมาก อย่างเช่นในประเทศเวียดนามปัจจุบันโอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจก็ย่อมจะประสบผลสำเร็จได้น้อยและในสังคมซึ่งมีข้อบังคับเข้มงวดกวดขันหรือมีธรรมเนียมประเพณีที่เคร่งครัดเกินไปจนคนไม่มีโอกาสเปลี่ยนแปลงแสดงความคิดเห็นแปลกออกไปได้บ้างเลยนั้น โอกาสในการที่จะประสบผลสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจก็คงจะมีอยู่น้อยเช่นกันเว้นแต่ชนชั้นปกครองจะใช้อำนาจบังคับตามวิธีของคอมมิวนิสต์เท่านั้น ส่วนในสังคมที่เปิดโอกาสให้พลเมืองมีเสรีภาพในการคิดและประกอบอาชีพด้วยความเป็นธรรมชาติ (ไม่มีการผูกขาดโดยกลุ่มที่ไร้สมรรถภาพบางกลุ่ม) มีระบบความยุติธรรมและบริหารงานที่ดีคอยจำกัดการคดโกงและเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกันในด้านต่างๆ ให้ลดน้อยลง โอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจของสังคมนั้นย่อมจะมีอยู่ในระดับที่สูงกว่า ทั้งนี้เพราะว่าการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การกระทำหรือพฤติกรรมเท่านั้น หากขึ้นอยู่กับแนวความคิดหรือการมองเห็นทางใหม่ๆ ในอันที่จะนำมาซึ่งการกระทำหรือพฤติกรรมทั้งหลายด้วย เช่นเดียวกับความสำเร็จในการสร้างอาคารย่อมขึ้นอยู่กับการวางแผนแปลนที่ถูกต้องและมีการก่อสร้างตามกฎเกณฑ์ต่างๆ ในแบบแปลนนั้นมากกว่าที่จะสร้างอาคารโดยไม่มีแบบแปลน การที่จะออกแบบแปลนโดยถูกต้องได้ก็ย่อมจะต้องมีหลักวิชาในการคิด แบบแปลนที่ไม่ถูกต้องก็คงจะไม่แตกต่างไปจากการก่อสร้างที่ไม่มีแบบแปลนเท่าใดนักเพราะอาคารอาจจะพังลงมาเมื่อใดก็ได้ ฉะนั้น แบบแปลนโดยตัวของมันเองจึงหาได้มีความสำคัญแต่อย่างใดไม่ ความสำคัญนั้นขึ้นอยู่กับ "ความคิด" (idea) ซึ่งอยู่เบื้องหลังแบบแปลนนั้นต่างหาก โดยนัยเดียวกันแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่สร้างขึ้นมาก็โดยมี "ความคิด" ที่ไม่กระจ่างแจ้ง ไม่ได้คำนึงถึงสภาพต่างๆ ของสังคมอย่างถูกต้องตามที่เป็นอยู่จริง ก็ย่อมจะมีค่าไม่แตกต่างไปกว่า เศษกระดาษที่มีตัวเลขตัวหนังสืออันน่าสับสนอยู่เป็นอันมากเท่านั้นเอง หากมีคุณค่าในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศอย่างแท้

จริงแต่ประการไม่ และโอกาสที่เราจะทราบถึงสภาพต่างๆ ของสังคมได้โดยถูกต้องตามที่ เป็นจริงย่อมจะลดน้อยลงไปเป็นอันมาก ถ้าบรรดานักบริหาร และนักวิชาการไม่สนใจศึกษา ถึง "ความสัมพันธ์ทางสังคม" ต่าง ๆ ที่ครอบคลุมพฤติกรรมของสมาชิกแห่งสังคมอยู่ การ พิจารณาคัดสินปัญหาและสั่งการต่างๆ ไปโดยเพียงแต่นั่งอยู่บนเก้าอี้ตัวใหญ่ๆ และแวค ล้อมไปด้วยเอกสารที่ไม่ตรงกับข้อเท็จจริงต่างๆ นั้น ย่อมนำไปสู่การปฏิบัติการที่ไม่ได้ผล จริงจิงอะไรเลยก็ได้ ด้วยเหตุนี้การวิจัยศึกษาสภาพต่างๆ ของสังคมโดยปราศจากอคติแล้ว นำเอาผลที่ค้นพบจากการวิจัยมาประกอบเป็นเครื่องพิจารณาวางแผนพัฒนาสังคมต่อไปจึง เป็นสิ่งที่จำเป็นอันมีอาจจะหลีกเลี่ยงได้ หากต้องการจะเห็นการพัฒนาประเทศเป็นไป ได้โดยรวดเร็วและประหยัด

ข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งซึ่งพอจะถือได้ว่าเป็นแนวคิดในการพัฒนาสังคมก็ คือว่า สิ่งประเทศด้อยพัฒนาต้องการอย่างมากเพื่อส่งเสริมการพัฒนาให้เป็นอย่างรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพ ก็คือสิ่งที่เรียกว่า "ทัศนคติแบบวิทยาศาสตร์" (scientific attitude) ซึ่ง หมายถึงการเห็นคุณค่าของกระบวนการความรู้ทางวิทยาศาสตร์และรู้จักนำเอาไปสู่วิถีชีวิตของ สังคม เพราะโดยการสร้างความเชื่อและยอมรับวิถีปฏิบัติตามหลักวิทยาศาสตร์เท่านั้นที่จะ ส่งผลให้เศรษฐกิจและสภาพความเป็นอยู่ในด้านอื่นๆ ของสมาชิกแห่งสังคมได้เจริญก้าวหน้า อย่างเต็มที่ การแก้ปัญหาของชีวิตด้วยมายากล เวทย์มนต์คาถา (magic) และด้วยพิธี กรรมต่างๆ (rituals) นั้นเป็นลักษณะอย่างหนึ่งซึ่งมีปรากฏอยู่ทั่วไปในสังคมด้อยพัฒนา แม้ ว่าเวทย์มนต์คาถา มายากล และพิธีกรรมต่างๆ จะส่งผลทางจิตใจให้ ใค้อยู่บ้างแต่ย่อมจะเป็น ทั่วดวงการพัฒนาสังคมอยู่ไม่น้อยที่เกี่ยวเนื่องมองในแง่ของการใช้เวลาและทรัพย์สิน ดังที่เรา คงจะได้พบเห็นกันอยู่ทั่วไปในสังคมล้าหลังและสังคมชาวบ้านนา.

สนิท สมักรการ.